

RAQAMLASHTIRISHDA AYOLLARNING O'RNI

Farmonova Maftuna Norpulat Qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti ,Iqtisodiyot fakulteti,
Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası o'qituvchisi.

E-mail: farmonovam8@gmail.com, tel:971530008

Karimova Aziza Erkinovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti ,Iqtisodiyot fakulteti,
Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11363192>

Annotatsiya

IT sohasi har doim erkaklar ustunlik qilgan. Stiv Jobs va Bill Geyts kabi taniqli shaxslardan tortib, Mark Tsukerberg kabi milliarder tadbirkorlargacha texnologiyaga eng katta hissa erkaklar qo'shgan. Biroq, ayollar texnologiyada katta rol o'ynashni boshladilar, chunki ko'pchilik global firmalarda muntazam va yuqori lavozimlarga kirishadi. Misol uchun, Ursula Berns Fortune 500 ro'yxatiga kiruvchi Xerox kompaniyasining bosh direktori bo'lgan birinchi afro-amerikalik ayol bo'lish uchun yuqori darajaga ko'tarildi. Ginni Rometti, butun dunyo bo'ylab ayollar uchun yana bir ilhomlantiruvchi, 2011 yilda IBM prezidenti va bosh direktori etib tayinlandi. Muvaffaqiyat haqidagi ertakga Yahoo! kompaniyasining sobiq prezidenti va bosh direktori bo'lgan, Marisa Mayer qo'shildi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, IT, tadbirkor ayol, raqamli iqtisodiyot

Абстрактный

В ИТ-индустрии всегда доминировали мужчины. От таких знаменитостей, как Стив Джобс и Билл Гейтс, до предпринимателей-миллиардеров, таких как Марк Цукерберг, мужчины внесли наибольший вклад в развитие технологий. Однако женщины начинают играть более важную роль в сфере технологий, поскольку многие из них переходят на обычные и руководящие должности в глобальных компаниях. Например, Урсула Бернс поднялась по карьерной лестнице и стала первой афроамериканкой, ставшей генеральным директором Хероx, компании из списка Fortune 500. Джинни Рометти, еще одна вдохновляющая женщина во всем мире, была назначена президентом и генеральным директором IBM в 2011 году. Историю успеха рассказал Yahoo! К нам присоединилась Мариса Майер, бывший президент и генеральный директор компании.

Ключевые слова: цифровизация, ИТ, женщина-предприниматель, цифровая экономика.

Abstract

The IT industry has always been dominated by men. From celebrities like Steve Jobs and Bill Gates to billionaire entrepreneurs like Mark Zuckerberg, men have made the biggest contributions to technology. However, women are starting to play a bigger role in tech, as many move into regular and senior positions at global firms. For example, Ursula Burns rose through the ranks to become the first African-American woman to become CEO of Xerox, a Fortune 500 company. Ginny Rometty, another inspiration for women around the world, was named president and CEO of IBM in 2011. The success story was told by Yahoo! Marisa Mayer, former president and CEO of the company, has joined.

Key words: digitization, IT, female entrepreneur, digital economy

Raqamlashtirish bu – hayotning turli sohalariga, jumladan iqtisodiyot, ta'limning barcha bosqichlari, madaniyat, tibbiyot, turizm, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va boshqa jarayonlarga raqamli texnologiyalarni joriy qilishdir. Raqamlashtirish – innovatsion boshqaruv va ish yuritish jarayoniga zamonaviy AKT yechimlarning jalb etilishini, buning samarasi o'laroq esa internet buyumlardan tortib, elektron hukumatgacha bo'lgan barcha tizimlarda axborot texnologiyalarini qo'llashni ko'zda tutadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2023-yil 8-mart Xalqaro xotin-qizlar kuni munosabati ayni shu yo'nalishda seminar tashkil etildi. Seminar mavzusi "DigitALL: gender tengligi uchun innovatsiyalar va texnologiyalar" deb nomlandi. Seminarda ayollarning raqamli iqtisodiyot sharoitlariga moslashishlari va ushbu sohada raqamli tadbirkorlikning yangi biznes imkoniyatlari, samaradorlikning oshishi haqida so'z yuritildi.

Adabiyotlar tahlili

O'tgan asrda tadbirkorlik bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar biznesda ayollar va erkaklar bir xil xususiyatga ega degan fikrni ilgari surgan, ammo bu qarash hozirgi kundaxato ekanligi isbotlangan. 1970 yildan boshlab tadbirkorlikning gender jihatlariga e'tibor qaratila boshlandi. 1976 yilda Shvarts tomonidan ayollar tadbirkorligi haqidagi ilk ilmiy maqola nashr qilindi. Keyinchalik butun dunyoda ushbu mavzu bo'yicha ko'plab tahliliy ishlar va siyosiy chiqishlar qilindi. Avvaligilmiy ishlartadbirkor ayol tushunchasiga yoki ularni erkak tadbirkorlar bilan solishtirishga qaratilgan bo'lsa, keyinchalik ayollarning tadbirkorlik faoliyatini boshlashiga va muvaffaqiyatli yuritishigata'sir etuvchi omillar haqidagi tadqiqotlar ommalashdi. So'nggi tadqiqotlarda olimlar raqamli iqtisodiyotning ayollar biznesini boshlashiga ta'sirini ham tadqiq qila boshladilar¹

Tahlil va natijalar

IT sohasida ayollarning kam vakillik muammosi juda murakkab. Bir tomonda butun munozarali. Agar inson o'zini kompaniyaning biznesini amalga oshirishga va moslashtirishga qodir bo'lsa, jinsning ahamiyati yo'q. Bu kompaniyalar jinsga qarab kamsitayotgani emas, balki gender tafovutini muvozanatlash uchun zarur texnik ma'lumotga ega bo'lgan ayollar soni etarli emas. Bu juda to'g'ri bo'lishi mumkin, chunki statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, vaqt o'tishi bilan oliy ma'lumot olish uchun kompyuter fanini o'zlashtirgan ayollar soni kamaydi. Ammo iste'dodlar jamg'armasining etishmasligining o'zi texnologik rollarda bo'lgan ayollar nima uchun o'z ishlarini erkaklarnikiga qaraganda tezroq tark etishlariga javob bermaydi. So'rovlar kompaniya muhitidan tortib ish va hayot muvozanatining yo'qligigacha bo'lgan mumkin bo'lgan sabablarni ko'rsatadi, bu ayniqsa rivojlanayotgan ayollar uchun to'g'ri keladi. Ayol uchun uzoq vaqt ishlash variant bo'lmasligi mumkin, erkak esa bunga ko'proq toqat qiladi. Bunday stsenariyda e'tibordan chetda qoladigan narsa, har ikkala jins uchun ham bir xil darajada qulay bo'lgan ish muhitiga ega bo'lishdir.

Bu ayollarning bu sohada albatta o'z izini qoldirishi mumkinligini ko'rsatsa-da, bu muvaffaqiyatlar ortida yashirin haqiqat ham bor. Evia virtual voqea yechimlari kompaniyasi tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ayollar AQSh ishchi kuchining yarmidan ko'pini tashkil qilsalar ham, ular AQShdagi texnologik ishlarning atigi 20 foizini tashkil qiladi. Bundan ham yomoni, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar texnologiya bilan bog'liq

¹ <https://iqtisodiyot.tsue.uz/journal/index.php/jit/article/view/160/181>

lavozimlarni erkaklarnikidan ikki baravar tez tark etishadi, bu esa axborot texnologiyalari sohasida gender tafovutini keltirib chiqaradigan asosiy muammoga aniq ishora qiladi.

Raqamli iqtisodiyot juda keng qamrovli tushuncha bo'lsa-da, Xalqaro moliya korporatsiyasi tomonidan, ayollar Afrika va Janubiy-sharqiy Osiyodagi elektron tijorat bozorlariga 2025-2030-yillar oralig'ida 300 milliard AQSh dollaridan ortiq investitsiya qilishlari mumkinligi prognoz qilindi. Bugungi kunda xotin-qizlar bandligini ta'minlash, barcha sohalarda gender tengligiga erishish, mehnat bozorida kamsitishlarga barham berish va ish haqi tengligini ta'minlash butun dunyoda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Pandemiya ayollar bandligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ma'lumotlariga ko'ra, 2019–2020-yillarda ayollar bandligi 4,2%ga kamaygan va jami 54 million ish o'rnini boy berilgan. Bu 2020-yilda ishlaydigan ayollar soni 2019-yildagiga nisbatan 13 million nafarga kamayganligini anglatadi. 2022-yilda mehnatga layoqatli aholining mehnat bozorida ishtirok etish darajasi 60% ni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich erkaklar o'rtasida 71,9% ni, ayollar orasida esa 46,6% ni tashkil qilgan. Umuman olganda, ayollarning iqtisodiy faolligi erkaklarning iqtisodiy faolligidan 1,5% ga kam miqdorni tashkil qiladi.

Butun dunyoda bo'lgani kabi, O'zbekistonda ham ayollarning iqtisodiy faolligi erkaklarnikiga nisbatan past ko'rsatkichlarda qayd etilgan. 2021-yil yakunlariga ko'ra, bu ko'rsatkich ayollar orasida 41,3 foizni, erkaklar orasida esa 56,9 foizni tashkil etdi. O'zbekiston ayollarining mehnat bozoridagi iqtisodiy faolligi 30 yoshdan boshlanadi. Sababi, mamlakatda ayollarning o'rtacha turmush qurish yoshi 22,3 yoshni tashkil qiladi va turmush qurgandan keyin kamida 2 yilni tug'ruq ta'tilida o'tkazadi. Undan so'ng mehnat bozoriga qaytadi, lekin qisqa vaqtdan keyin ularning takroriy tug'ruq ta'tiliga chiqish ehtimoli yuqoriligicha qolmoqda. Lekin bu ko'rsatkich barcha davlatlarda ham bir xil emas. Masalan, Rossiyadagi Frilanse birjasining bosh direktori Anatoliy Orlovning ta'kidlashicha, erkaklar orasida frilansing keng tarqalgan. Uning aytishicha, 2011-yilda frilanserlik faoliyati bilan shug'ullanadigan erkaklar va ayollarning nisbati 63 foizga 37 foizni tashkil qilgan. Uning so'zlariga ko'ra, pandemiya ushbu ko'rsatkichlarni tenglashtirish jarayonini tezlashtirdi va ma'lum ma'noda ayollarning ustunlikka erishishlariga ham olib keldi. TASS axborot agentligi 2021-yilda frilanser sifatida ishlaydigan ayollarning ulushi erkaklardan oshib ketganini va 54 foizni tashkil etganini qayd etdi. Frilanserlik faoliyati bilan mustaqil shug'ullanadigan ayollarning shunday xizmatlarning mijozlari orasida ulushi ham oshib, 34 foizni tashkil etganligi aytib o'tilgan.²

Elektron tijorat (e-tijorat, ingl. "e-commerce") — [internet](#) orqali savdo-sotiq amaliyotlarini tashkil etishdir. Tovarlarining (ishlarning, xizmatlarning) tadbirkorlik faoliyati doirasida axborot tizimlaridan foydalangan holda elektron savdo maydonchasi orqali tuzilgan shartnomaga muvofiq amalga oshiriladigan oldi-sotdisi.

Elektron tijorat ayollar uchun uchta asosiy afzalliklarga ega bo'lish imkonini beradi: **Birinchi**dan, u xotin-qizlarning og'ir mehnat sharoitlarida ishlashlaridan ozod qiladi, jismoniy va ruhiy bosimlarning kamroq bo'lishini ta'minlaydi. Bu shuni anglatadiki, tadbirkor ayollar o'z bizneslarini kamroq boshlang'ich xarajat va harakat bilan do'konga ehtiyoj sezmasdan boshlashlari mumkin, bu muhim afzalliklardan biridir. Misol uchun, ruandalik yosh tadbirkor Yvette Uvimpaye odamlar bir nechta bozorlarda xarid qilish paytida duch keladigan noqulaylikni payqadi. Bu muammoni hal qilish uchun u vaqt va pulni

² <https://infocom.uz/raqamli-iqtisodiyot-sharoitida-ayollarning-faoliyat-korsatkichlari/>

tejaydigan **Murukali** soddalashtirilgan onlayn xarid platformasini ishlab chiqdi. Boshlang'ich kapitali

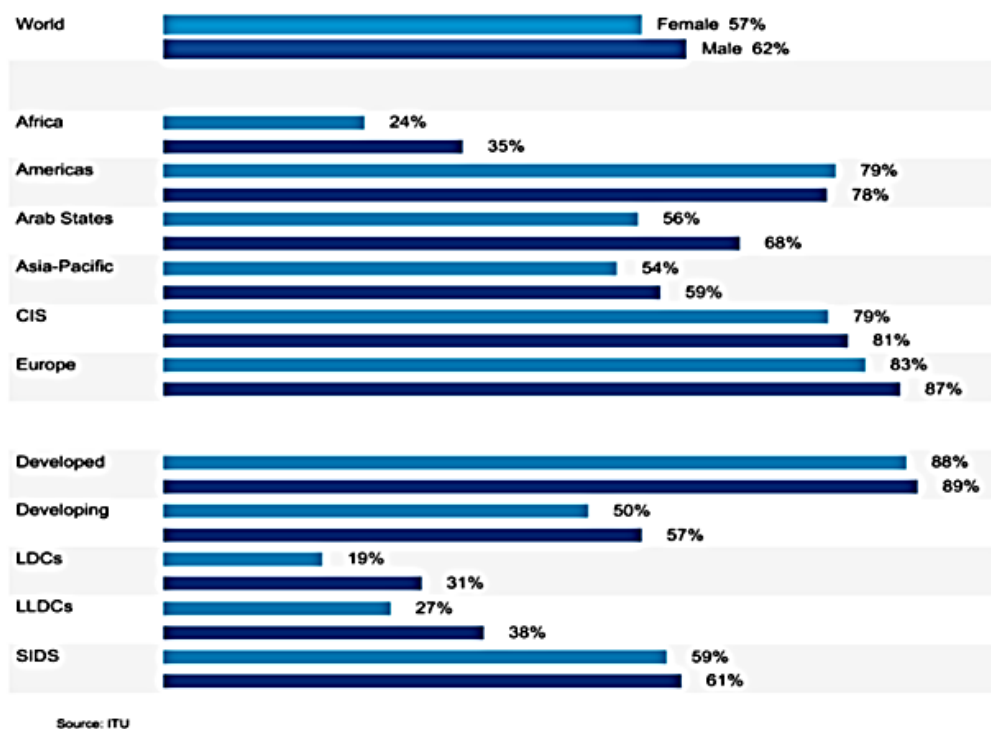
1,155 AQSH dollarini tashkil etgan holda, u Ruandada xarid qilish tajribasini o'zgartiruvchi platformani ishga tushirishga muvaffaq bo'ldi. **Ikkinchidan**, bu tadbirkor ayollarga butun dunyo bo'ylab mijozlarga erishish imkonini berdi. Tadbirkor ayollar o'zlarining mijozlar bazasini kengaytirish va o'z bizneslarini mahalliy bozorlardan tashqarida rivojlantirish uchun ushbu global imkoniyatlardan foydalanishlari mumkin. Senegallik tadbirkor Birame Sok ushbu imkoniyatdan Afrikada ishlab chiqarilgan mahsulotlar uchun onlayn B2B ulgurji savdo maydonchasi **Kwely** asoschisi sifatida foydalandi. Onlayn platforma butun dunyo bo'ylab xaridorlarga Afrikada ishlab chiqarilgan xalqaro standartlarga javob beradigan sifatli va noyob mahsulotlardan foydalanish imkoniyatini bermoqda. **Uchinchidan**, u ish vaqti va joylashuvi bo'yicha ma'lum darajada moslashuvchanlikni taklif qiladi. Imkoniyati cheklangan yoki nogironligi bor bo'lgan tadbirkor ayollar raqamli texnologiyalar yordamida katta foyda olishlari mumkin.

Bunday imkoniyatlarga qaramay, tadbirkor ayollar raqamli iqtisodiyotda erkaklarnikiga qaraganda ancha kam ishtirok etayapti. Bu bo'shliq boy berilgan iqtisodiy imkoniyatlarga aylanadi va mavjud gender tengsizliklarini kuchaytirishi mumkin.

Ayollar boshchiligidagi raqamli biznes, ya'ni ayollarning elektron tijorat va raqamli iqtisodiyotdagi ishtirokini qanday oshirish va raqamli gender tafovutini kamaytirishni tushunish uchun, birinchi navbatda, ayollar tadbirkor sifatida duch keladigan o'ziga xos ehtiyoj va cheklovlarni, shuningdek, o'sishni yanada qo'llab-quvvatlovchi omillarni tushunib olish kerak bo'ladi.

Sifatli va qimmat bo'lmagan internet tarmog'iga ulanish raqamli iqtisodiyotning asosiy ustunlaridan biridir. Internetdan foydalanishdagi gender farqi global miqyosda qisqargan bo'lsa-da, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda, ayniqsa, kam rivojlangan mamlakatlarda (KRM) muhimligicha qolmoqda.

Xalqaro elektraloqa ittifoqi (XEI) ma'lumotlariga ko'ra, hozirda dunyo miqyosida ayollarning 57 %i, erkaklarning esa 62 %i internetdan foydalanmoqda. Taxminan 2,7 milliard kishi esa hozirda umuman internetdan foydalanmaydi va ularning aksariyati ayol va qizlardir. Bu ko'rsatkich rivojlanishda ortda qolayotgan mamlakatlarda ayollarning atigi 19 foizi, erkaklarning esa 31 foizi internetdan foydalanishini bildiradi

7-rasm. Internetdan foydalanadigan ayollar va erkaklar ulushi, 2020 yil holatiga

3

Erkaklar bilan solishtirganda, ayollarning ilg'or texnologiyalar va raqamli ko'nikmalarni egallash imkoniyati cheklangan, bu esa ayol ishchilar va tadbirkorlarning raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalariga ega emasligini ifodalaydi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'ylab fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) yo'nalishi bo'yicha oliy ta'lim talabalarining atigi 35 foizi ayollardir.

Raqamli dunyodagi ushbu muammolarga qo'shimcha ravishda, tadbirkor ayollar duch keladigan yana bir qancha to'siqlar hali ham hal qilinishga muhtoj. Bularga resurslardan foydalanishning cheklanganligi, kredit olishdagi qiyinchiliklar, madaniy ta'qiqalar va gender tengsizliklari kiradi.

Ayollar asosan jamiyatda yetakchi rollarda faoliyat yuritadi. Ular insonlarning qanday muloqot qilishi, ishlashi, o'qishi, biznes yuritishi, sog'liqni saqlash va ta'lim olishi uchun ko'proq mas'ul lavozimlarda faoliyat yuritmoqdalar. Raqamli iqtisodiyotning faol ishtirokchisiga aylanishi lozim bo'lgan ayollarni har tomonlama himoya qilish, ya'ni siyosiy jihatdan ham ustuvorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat ayollarga ular duch keladigan muayyan to'siqlarni hal qilish uchun tegishli va samarali siyosatlarni ishlab chiqishda yordam berishi, ayniqsa, muhimdir.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun bir qancha tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Masalan, UNCTADning "Ayollar uchun elektron savdo" tashabbusi. rivojlanayotgan mamlakatlardagi tadbirkor ayollar duch keladigan to'siqlarni bartaraf etish uchun tegishli va samarali siyosatni ishlab chiqishda ishtirok etishga ko'maklashmoqda. Bu, shuningdek, ko'proq ayollarni raqamli tadbirkorlik bilan shug'ullanishga ilhomlantirmoqda. Hozirgacha ushbu tashabbus bilan 40 dan ortiq rivojlanayotgan mamlakatlarda ayollarga tegishli 200 ga yaqin raqamli biznes faoliyati yo'lga qo'yilgan. Muvaffaqiyatli "bizneswoman"larning obro'sini

³ www.Worldsat.uz

oshirish va qo'llab-quvvatlash orqali bu tashabbuslar nafaqat ayollarni orqaga tortadigan chuqur ildiz otgan stereotiplarga qarshi kurashish, balki ularga majburiy cheklolarni hal qilishga yordam beradi.

Raqamli tafovvutni bartaraf etish – raqamli iqtisodiyot sharoitlarida ayollar salohiyatini oshirishning zaruriy shartidir. Ta'kidlash kerakki, ayollarni AKT sohasida o'qitish va qo'llab-quvvatlash kelajakda ularga yuqori maoshli ish topish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, o'zlariga qulay jadvalda ishlashni orzu qiladigan ayollar va frilanserlar uchun juda muhim hisoblanadi. Bundan tashqari, bu har bir ayolning o'z daromadiga egaligi va moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lishiga imkon yaratadi.

10 va undan katta yoshlilar orasida internetdan foydalanuvchi ayollar ulushi statistika agentligining uy xo'jaliklari tanlanma kuzatuvlari ma'lumotlariga asosan, 2023 yil yanvar dekabr holatiga ko'ra, 87,3% ni tashkil etgan. Ma'lumot uchun bu ko'rsatkich: 2021 yilda - 72,6%ni, 2022 yilda- 81,0 % ni tashkil etgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jahonda shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar asrida ayollar ham peshqadam bo'lishi lozimdir. Yangi raqamli texnologiyalar bugungi kunda deyarli har qanday ishlab chiqarishni tezroq, moslashuvchan va bir necha barobar arzonroq qilish imkonini beradi. IT sohasida xotin-qizlar texnologik tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash va ayollarning o'z startap loyihalarini ishlab chiqishida rag'batlantirish orqali erishish mumkin.

Адабиётлар руйхати

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 22-sentyabr kuni tarmoq va hududlarda raqamli iqtisodiyot hamda elektron hukumatni joriy qilish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidagi nutqi
URL:<https://yuz.uz/uz/news/prezident-raqamli-iqtisodiyotsiz-mamlakat-iqtisodiyotining-kelajagi-yoq2>. Degryse C. Digitalisation of the economy and its impact on labour markets. Work-ingPaper. URL: <http://ssrn.com/abstract=2730550>
2. O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi. Ayollar egalik qilayotgan firmalar ulushi. URL: <https://stat.uz/en/press-releases/17513-2022>
3. <https://etradeforall.org/et4women/>
4. <https://vc.ru/hr/288556-bolshinstvo-frilanserov-v-rossii-zhenshchiny-issledovanie-ilans-birzhi-fl-ru>
5. <https://unctad.org/news/how-unlock-womens-potential-digital-economy>